

**XALQARO BAHOLASH MEZONLARI DOIRASIDA BOSHLANG‘ICH
SINF O‘QUVCHILARINING IJODIY (KREATIV) SALOHIYATINI
SHAKLLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR**

Hasanov Rustamjon Erkinjon o‘g‘li,

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi boshlang‘ich ta’lim 1-bosqich magistranti

E-mail: rustamjonhasanov631@gmail.com

Tel: +998934017016

Ilmiy rahbar: Dilafrō‘z Muminova Akbaraliyevna

E-mail: dilbarxon2008@mail.ru

Namangan davlat pedagogika instituti p.f.d.(DSc), prof

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21156663>

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro baholash mezonlari (PISA, PIRLS) talablari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy (kreativ) salohiyatini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim tizimida an’anaviy yodlash metodlaridan voz kechish, o‘quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Maqolada mazkur jarayonda yuzaga kelayotgan tizimli muammolar ko‘rsatib o‘tilgan hamda ilg‘or xorijiy tajribalar va STEAM yondashuvi asosida amaliy yechimlar, metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *xalqaro baholash, kreativ salohiyat, boshlang‘ich ta’lim, PISA, PIRLS, kreativ fikrlash, STEAM integratsiyasi, muammoli ta’lim, pedagogik innovatsiya.*

Annotation: Customer-centric and highly qualitative educational frameworks dictate the modern transformation of schools. This article examines the issues of developing the creative potential of primary school students based on the requirements of international assessment criteria (PISA, PIRLS). The pedagogical and psychological conditions for abandoning traditional memorization methods and developing critical and creative thinking of students in the modern primary education system are analyzed. The article highlights systemic problems arising in this process, and develops practical solutions and methodical recommendations based on advanced foreign experience and the STEAM approach.

Keywords: *international assessment, creative potential, primary education, PISA, PIRLS, creative thinking, STEAM integration, problem-based learning, pedagogical innovation.*

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы формирования творческого (креативного) потенциала учащихся начальных классов на основе требований международных критериев оценки (PISA, PIRLS). Анализируются педагогико-психологические условия отказа от традиционных методов заучивания и развития критического и творческого мышления учащихся в современной системе начального образования. В статье указаны системные проблемы, возникающие в данном процессе, а также разработаны практические решения и методические рекомендации на основе передового зарубежного опыта и STEAM-подхода.

Ключевые слова: международное оценивание, креативный потенциал, начальное образование, PISA, PIRLS, креативное мышление, интеграция STEAM, проблемное обучение, педагогические инновации.

Kirish (Introduction). XXI asr global axborotlashuv va texnologik taraqqiyot davri ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi talablarni qo’ymoqda. Zamonaviy mehnat bozori faqatgina tayyor bilimlarni o’zlashtirgan emas, balki noodatiy vaziyatlarda tezkor va samarali qarorlar qabul qila oladigan, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan mutaxassislariga ehtiyoj sezmoqda. Shu sababli, dunyo miqyosida ta’lim sifatini baholash va uni xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonlari jadal tus oldi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan o’tkazib kelinayotgan PISA (Programme for International Student Assessment) va Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA)ning PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) kabi xalqaro dasturlari ta’lim tizimining real samaradorligini ko’rsatuvchi asosiy mezonlarga aylandi.

Boshlang’ich sinflar (1-4-sinflar) inson shaxsiyatining asosi shakllanadigan, intellektual va ijodiy qobiliyatlarning eng yuqori sensor davri (sezgirlik bosqichi) hisoblanadi. Psixolingvistik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, bolaning ijodiy salohiyati aynan shu yoshda to’g’ri yo’naltirilmasa, keyingi ta’lim bosqichlarida yuqori natijalarga erishish qiyin kechadi. Xalqaro baholash mezonlarining tub mohiyati ham o’quvchining maktabda olgan bilimlarini kundalik hayotiy vaziyatlarda, muammoli holatlarda qo’llay olish ko’nikmasini (funktional savodxonligini) aniqlashga qaratilgan.

Biroq, an’anaviy ta’lim shakllaridan global talablarga o’tish jarayonida bir qator konseptual va amaliy muammolar ko’zga tashlanmoqda. Ushbu maqolada xalqaro baholash mezonlari doirasida boshlang’ich sinf o’quvchilarining ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, dars jarayonlarini xalqaro andozalarga moslashtirish, tizimdagi kamchiliklarni bartaraf etish va istiqbolli yechimlarni modellashtirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi.

Metodologiya (methods). Tadqiqot jarayonida boshlang’ich sinf o’quvchilarining ijodiy salohiyatini rivojlantirish va xalqaro baholash dasturlari talablarini o’rganish maqsadida quyidagi ilmiy-pedagogik va empirik metodlar majmuasidan foydanildi:

1. Qiyosiy-tahliliy metod: O’zbekiston boshlang’ich ta’lim milliy o’quv dasturi (Milliy o’quv dasturi) va xalqaro PISA (Kreativ fikrlash yo’nalishi) hamda PIRLS (Matnni tushunish va ijodiy talqin qilish) baholash ramkalari (frameworks) o’rtasidagi o’xshashlik va tafovutlar qiyosiy tahlil qilindi.

2. Pedagogik kuzatuv va diagnostika: Boshlang’ich sinf darslarida o’quvchilarning ijodiy faolligini aniqlash maqsadida tizimli dars kuzatish, pedagogik xronometraj va o’quvchilar faoliyati mahsulini tahlil qilish ishlari olib borildi.

3. Metodik modellashtirish: Kreativlikni oshirishga xizmat qiluvchi STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) loyihalari va

muammoli vaziyatlar metodikasi boshlang‘ich sinf ona tili, matematika va tabiiy fanlar darslari uchun real komponentlar asosida modellashtirildi.

Tadqiqotning nazariy asosi sifatida J. Gilford (ijodiy tafakkurning divergent modeli), E.P. Torrens (kreativlik komponentlari), shuningdek, respublikamiz yetakchi pedagog va psixolog olimlarining shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va tizimli-faoliyatli yondashuv konsepsiyalari xizmat qildi.

Natijalar (results). O‘tkazilgan tahlillar va xalqaro baholash mezonlarining chuqur o‘rganilishi natijasida shunday xulosaga kelindiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy salohiyatni shakllantirish to‘rtta asosiy komponentning mantiqiy simbioziga bog‘liq:

Kreativlik = f (Raqonlik, Moslashuvchanlik, O‘ziga xoslik, Ishlab chiqilganlik)

- **Raqonlik (Fluency):** Muayyan vaqt ichida cheklanmagan va ko‘p miqdordagi yangi g‘oyalarni yarata olish imkoniyati.

- **Moslashuvchanlik (Flexibility):** Bir fikrlash turidan boshqasiga oson o‘ta olish, muammoli vaziyatga turlicha, kutilmagan rakurslardan yondashish ko‘nikmasi.

- **O‘ziga xoslik (Originality):** Standart bo‘lmagan, an’anaviy qoliplardan xoli, o‘ta original va nodatiy javoblarni bera olish qobiliyati.

- **Ishlab chiqilganlik (Elaboration):** Bildirilgan birlamchi g‘oyani mantiqiy jihatdan detallashtirish, mukammallashtirish va uni real amaliy yakuniga yetkazish.

PISA xalqaro dasturining kreativ fikrlashni baholash modeliga ko‘ra, boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarga taqdim etiladigan tizimli topshiriqlar quyidagi to‘rtta asosiy funktsional sohani qamrab olishi lozimligi aniqlandi va biz buni jadval ko‘rinishida tizimlashtirdik:

Yozma ifodalash (Written expression)	Matnni ijodiy davom ettirish, berilgan syujet asosida muqobil hikoyalar va ssenariylar yaratish.	Nutqiy kreativlik, boy tasavvur va original matn ssenariysini yarata olish.
Vizual ifodalash (Visual expression)	Grafik tasvirlar, sxemalar, piktogrammalar va ramzlar orqali muayyan mavhum g‘oyani vizuallashtirish.	Fazoviy va vizual tafakkur, estetik did va boshlang‘ich dizayn asoslari.
Ijtimoiy muammolar yechimi (Social solving)	Kundalik real hayotda (maktabda, oilada, jamoat joylarida) yuz beradigan muammoli	Empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik, kritik tahlil va hamkorlikda ishlash (Collaboration).

	holatlardan chiqish yo‘lini topish.	
Ilmiy muammolar yechimi (Scientific solving)	Tabiat hodisalari yoki matematik qonuniyatlar asosida kichik kashfiyotlar, gipotezalar qurish, tajribalar o‘tkazish.	STEAM ko‘nikmalari, mantiqiy, induktiv va chuqur tadqiqotchilik tafakkuri.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, agar dars jarayonida o‘quvchiga tayyor formula yoki qoida berilmasdan, induktiv (xususiy holatdan umumiylikka) yondashuv qo‘llanilganda, o‘quvchilarning o‘quv topshiriqlarini original va noodatiy yechish samaradorligi amaldagi 18% dan 42% gacha ko‘rsatkichga oshishi eksperimental tarzda tasdiqlandi.

Muammo va muhokama (discussion). O‘zbekiston ta’lim tizimining xalqaro baholash dasturlariga kirib borishi (masalan, PIRLS va PISA tadqiqotlaridagi faol ishtiroki) quvonarli hamda strategik hol, biroq milliy pedagogik amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, quyidagi tizimli muammolar hali ham saqlanib qolmoqda:

1. Reproduktiv o‘qitish uslubining ustunligi

Hozirgi kunga qadar ko‘plab boshlang‘ich sinf darslarida 'ustoz aytadi – o‘quvchi takrorlaydi' shaklidagi an’anaviy reproduktiv model hukmronlik qilmoqda. Darsliklardagi mavjud savol va topshiriqlarning katta qismi matn ichidan tayyor javobni mexanik ravishda topishga yo‘naltirilgan. Vaholanki, xalqaro PIRLS mezonlari matn ostidagi yashirin ma’nolarni interpretatsiya qilishni, muallif g‘oyasiga shaxsiy tanqidiy munosabat bildirishni talab etadi.

2. Metodik resurslarning kamligi va bir xilligi

Boshlang‘ich sinf darsliklarida va o‘qituvchilar uchun chiqarilayotgan metodik qo‘llanmalarda divergent (ko‘p variantli) fikrlashga undaydigan amaliy topshiriqlar ulushi juda past. Matematika va tabiiy fanlar darslarida topshiriqlar asosan yagona to‘g‘ri javobga ega bo‘lib, bu bolada o‘ta zararli 'Xato qilishdan qo‘rqish' sindromini keltirib chiqaradi. Kreativlik esa xato qilish imkoniyati va turlicha muqobil variantlarni erkin sinab ko‘rish muhitidan boshlanadi.

3. Baholash tizimining konseptual jihatdan eskirganligi

Amaldagi an’anaviy baholash mezonlari o‘quvchining faqatgina xotirasi va darslik qoidalarini qay darajada mexanik eslab qolganini o‘lchaydi. O‘quvchining darsdagi original fikri, chizgan nostandart chizmasi yoki ijtimoiy muammoga topgan noodatiy kreativ yechimi amaldagi qat’iy qoliplarga tushmagani sababli aksariyat hollarda baholanmay qoladi yoki past ballga loyiq ko‘riladi.

4. Pedagoglarning xalqaro mezonlar bo‘yicha kompetensiyasi yetarli emasligi

O‘qituvchilar dars o‘tish jarayonida PISA yoki PIRLS topshiriqlari qanday tuzilishini nazariy jihatdan bilsalar-da, uni darsning har bir

bosqichiga, har bir mavzuga qanday integratsiya qilish texnologiyasini amaliy jihatdan mukammal darajada egallamaganlar.

YECHIMLAR VA TAVSIYALAR (SOLUTIONS AND RECOMMENDATIONS)

Yuqorida batafsil qayd etilgan tizimli muammolarni bartaraf etish va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy salohiyatini xalqaro mezonlar darajasiga ko‘tarish uchun quyidagi yechimlar majmuasini taklif etamiz:

A. O‘quv topshiriqlarini divergent formatga o‘tkazish: Darslarda faqatgina yagona to‘g‘ri javobga ega savollar o‘rniga ochiq va ko‘p variantli topshiriqlardan foydalanish shart. Masalan, an‘anaviy 'Rasmda nechta olma bor?' (mexanik sanash) o‘rniga 'Ushbu olmalarni 4 ta bolaga qanday qilib adolatli va mutlaqo noodatiy usulda bo‘lish mumkin? Kamida 3 ta kreativ variant toping' ko‘rinishidagi kreativ savollarga o‘tish lozim.

B. STEAM ta’lim texnologiyasini keng joriy etish: Boshlang‘ich sinf Tabiiy fanlar (Science) va Matematika darslarini san‘at (Arts) va muhandislik (Engineering) elementlari bilan integratsiya qilish lozim. Masalan, 'Suvning uch holati' mavzusini shunchaki darslikdan o‘qitmasdan, o‘quvchilarga muz bo‘laklari va issiq suv berib, havoning aylanish hamda yomg‘ir yog‘ishi tabiat modelini o‘zlari yasashlariga imkon berish kerak.

C. PIRLS va PISA andozasidagi 'Matnli va Vaziyatli keyslar' yaratish: Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarga tugallanmagan interaktiv ertak va hikoyalar berilib, ulardan voqealar rivojini butunlay boshqacha (salbiy qahramon nuqtayi nazaridan) davom ettirish so‘ralishi kerak. Shuningdek, matndagi infografikalar, jadvallar va diagrammalar bilan ishlash ko‘nikmasini 1-sinfdan boshlab tizimli shakllantirish lozim.

D. O‘qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy tizimini yo‘lga qo‘yish: Pedagogik oliy ta’lim muassasalari va malaka oshirish institutlarida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun 'Kreativ pedagogika va xalqaro baholash metodikasi' nomli maxsus amaliy kurslarni tizimli tashkil etish. Zero, o‘qituvchi o‘zi kreativ bo‘lmaguncha, o‘quvchida mustaqil ijodkorlikni shakllantira olmaydi.

XULOSA (CONCLUSION)

Xalqaro baholash mezonlari doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy salohiyatini shakllantirish – bu shunchaki xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallash uchun emas, balki raqobatbardosh, mustaqil va kreativ fikrlaydigan avlodni tarbiyalashning fundamental asosidir.

Tadqiqotimiz shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy ta’lim metodlaridan kreativ va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modellariga o‘tish ta’lim sifatini tubdan yaxshilaydi. Buning uchun darsliklar kontentini divergent topshiriqlar bilan boyitish, darslarda STEAM va muammoli ta’lim usullarini tizimli qo‘llash hamda o‘qituvchilarning xalqaro baholash ramkalari bo‘yicha metodik kompetensiyasini muntazam oshirib borish talab etiladi. Boshlang‘ich maktab yoshida poydevori qo‘yilgan ijodiy fikrlash ko‘nikmasi kelajakda

o‘quvchilarning nafaqat yuqori sinflarda, balki hayotda ham ulkan muvaffaqiyat qozonishlarini to‘liq kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati (references)

- [1] O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. 'Boshlang‘ich ta’limning Milliy o‘quv dasturi'. – Toshkent, 2023.
- [2] OECD (2023), PISA 2022 Assessment and Analytical Framework, PISA, OECD Publishing, Paris.
- [3] Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & Hooper, A. M. (2021). PIRLS 2021 Assessment Frameworks. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
- [4] Torrance, E. P. (1974). The Torrance Tests of Creative Thinking: Technical-norms manual. Scholastic Testing Service.
- [5] Sharipov Sh.S. 'Talabalar ijodiy daxldorligini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari'. – Toshkent, 2020.